

Бурното и противоречиво време на Стамболов

Стефан Стамболов е роден на 31 януари 1854 г. в Търново. Учи в родния си град, по-късно в Духовната семинария в Одеса. Едва 20 годишен свързва името си с освободителното ни движение.

Той е един от организаторите и участниците в Старозагорското въстание 1875 г., апостол I революционен окръг в Априлското въстание. След Освобождението 1880 г. е избран за народен представител, а от 1884 - 1886 г. е председател на Народното събрание.

След абдикацията на А. Батемберг е един от регентите, а от август 1887 г. е министър председател, същевременно министър на вътрешните работи.

През лятото на 1886 г. Стамболов застава начело на самостоятелна политическа формация - Народно либерална партия. Той е неин лидер до смъртта си. Не случайно, тя е известна повече като "Стамболовистка". Отстранен е от власт след като сам подава оставката си през 1894 г. Година по-късно на 3 юли 1895 г. Стамболов е нападнат и съсечен по жесток начин в центъра на София, няколко дни след това умира от раните си.

Твърде кратък жизнен път белязан с много динамика. Една изключителна личност, която съчетава в себе си широк диапазон от идеи и романтика, революционен устрем и проявена смелост, доказана сила и властност. Противоречиви са оценките и мненията за държавника и политика Стамболов, но това е така, защото именно такава е времето в което той управлява - сложно и противоречиво както във вътрешнополитически, така и в международен план.

Фактите говорят сами по себе си.

На 25 юни 1887 г. Великото народно събрание избира княз Фердинанд Сакс - Кобурготски, предложен от Регентството. На 11 август той полага клетва и заема българския престол. С неговото идване леко се успокояват политическите страсти разгорели се около събитията от 1886 г. т.н. "Българска криза". Но това е само на пръв поглед. Положението на монарха е несигурно, той не е признаван от Великите сили. Фердинанд назначава за министър-председател Ст. Стамболов, довчерашен пръв регент. В страната се оформя опозиция. Една част от нея начело с д-р В. Радославов признава избора на княза за легитимен, но се обявява срещу действията на правителството. Друга част се състои от крайно настроени русофили, които засилват съпротивата си благодарение на непризнаването на Фердинанд от Русия, Турция, Англия и Австро-Унгария. Драган Цанков полага много усилия, за да се опитва да убеди европейските представители, че евентуална акция насочена срещу режима в София, ще е законен начин, за да бъде отстранен монарх, дошъл незаконно, без одобрение на Портата и Русия.

Българската църква вместо да се вълнува от принадлежността на Фердинанд към

католицизма, се вълнува повече от това, че той не е одобрен от Русия. След неуспешен опит за пряко вмешателство във вътрешните работи на България чрез майор Д. Набоков племенник на руския правосъден министър, руската дипломация поема един доста опасен курс на подкрепа на разногласията вътре в страната.

Последствията са ясни. Опозицията се активизира, подкрепяна открито от Русия. Противниците на Стамболов предприемат серия от заговори. Така през 1890 г. е разкрит заговор в Софийския гарнизон и главният организатор майор Коста Паница е осъден на смърт. Следващата година опозицията организира атентат срещу министър-председателя, жертва обаче става Хр. Белчев, министър на финансите. Убит е българският дипломат в Цариград д-р Г. Вълкович. В отговор властта засилва репресиите срещу политическите си противници.

За ограничение на печата трудно може да се говори, като се има предвид, че от излизаните по това време 70 вестника, по-голямата част са трибуна на опозиционните сили. Но естествено водят до възражение някои ходове на правителството. Например, при правителството на изборите за пето Народно събрание, есента на 1887 г. се стига до сблъсъци между непримирими политически групировки. Въведен е закон срещу разбойничеството. Според него, в нелоялни към правителството селища, в случай на нужда от присъствие на войници, тяхната издръжка се поема от жителите на това селище. От тук за съжаление тръгва една традиция в българската политика - пъртийната лоялност на една личност е достатъчно условие, за да гради кариера. Законът за печата и законът против разбойничеството не могат да омаловажат или ни най-малко да заличат позитивното законотворчество подето от правителството на Стамболов. Направено е изключително много.

Взети са решителни мерки, за да се преодолее изостаналостта на страната. Със закон от 1887 г. се утвърждават вносни мита на редица стоки, което стимулира производството. Така се поставя началото на държавния протекционизъм в българската икономика. От голямо значение е Законът за сключването на търговски договори. Подписват се търговски спогодби с Англия, Германия, Австро-Унгария, Франция, Белгия, Швейцария. Предвиждат се концесии за изнасяне на български индустриални и земеделски стоки в чужбина. Нова институция е създадена през 1889 г. Индустриална комисия към Министерството на народното просвещение, която трябва да отпуска финансова помощ, за развитието на промишлеността, а така също средства за проучване на състоянието и перспективите на стопанството. По този начин правителството провежда борба против режима на капитулациите, заложен в Берлинския договор. Стамболов дава път на държавната заемна политика. Правителството сключва заеми с английските и австрийските банки. Парите са предназначени за откупуване на построените до Освобождението железопътни линии и построяване на нови като Цариброд - София - Белово, Ямбол - Бургас, Радомир е свързан със столицата, като тенденцията е да се продължи линията до Кюстендил. Целта е да се изгради модерна и добре работеща железопътна и шосейна инфраструктура. Започва изграждането на двете ни пристанища край Варна и Бургас. Благоустрояват се София, Пловдив и други градове. Създават се общински здравни служби. Полага се началото на пенсионното осигуряване. През 1892 г. в Пловдив е организирана национално-земеделско-стопанска изложба, посетена от чужди индустриалци и търговци. Именно през това толкова противоречиво и оспорвано време, е открито на 1 октомври 1888 г. Софийското висше училище. Възобновяват се

читалищата. От 1892 г. започва да излиза сп. "Мисъл", което обединява доста голям кръг от наши известни интелектуалци. Създадена е трупата "Сълза и смях", през 1893 г. е основано Българското инженерно-архитектурно дружество. Възниква и първата организация на българските художници. Всичко това е сътворено по времето на Стамболовото управление.

Безспорно е, че в периода 1887-1894г. е поставена основата за онези процеси, които превръщат България в най-динамично развиващата се балканска държава в края на XIX и началото на XX в. Целенасочеността, твърдостта, независимостта, характерни за дейността на Стамболовото правителство в икономическата сфера, се долавят и в провежданата външна политика. Правителството е представител на онези политически сили в страната, които имат намерението младата българска държава да води самостоятелна политика, съобразена единствено с националните интереси.

Събитията от "българската криза" водят до това, че правителството води антируска политика. Стамболов не прибегва до стълкновения или открити предизвикателства само, за да се конфронтира на всяка цена или да се говори за него. Напротив, той прави опити и търси път за възстановяване на руско-българските отношения, готов е да подаде оставка. Но е категоричен, че новият княз трябва да остане на престола и да бъде официално признат. И не защото е идеалната фигура, и не защото е близък до българската историческа традиция. Стамболов просто се опитва да парира вмешателството на руската царска политика в държавните дела на България.

От своя страна императорското правителство в Петербург взема всички мерки да не допусне успех на българската дипломация. То не одобрява Фердинанд на българския престол, защото вижда в него проводник на чуждо влияние. В същото време не предлага никаква алтернатива. То не одобрява и правителство начело със Стамболов, защото е елиминирана възможността за пряко руско вмешателство.

За Стамболов е ясно, че за да може да реализира целите на външната си политика, трябва да има сериозни съюзници. Разчитайки на англо-руския антагонизъм, той се стреми да синхронизира българската политика с тази на Лондон. Правителството търси съвети, но не ги взема под внимание, ако се нарушават интересите на страната.

По отношение на Австро-Унгария Стамболов много добре разбира, че тази монархия има преки и трайни интереси в западната част на Балканския полуостров, а там те се преплитат с възделенията на българите, населяващи Македония и не желае да прави каквито и да е компромиси с австрийските интереси. Македонският въпрос е в основата на външнополитическата линия на Стамболов. Той е лоялен към Високата порта, държи на добрите си отношения с нея и характерно за него показва непримиримост, когато е необходимо да защити правата на българското население останало в рамките на империята. По този начин постига големи успехи.

Екзархията получава берати за български владци, там където те са напуснали по време на Руско-турската война, освен това българската Екзархия премества седалището си в престижния район Пера на турската столица и започва да издава свой вестник, а училищата ни в Македония получават автономен статут.

Годината е 1894 г. Стамболов, несъгласен със сондажите на Фердинанд с Русия зад гърба му, подава оставката си. Това той прави не за първи път. Този път тя е приета. От властта е отстранена най-оспорваната политическа фигура от новата ни история. Той е възвеличаван и порицаван, издиган е като национален спасител и е сочен като предател на националните интереси.

Историческата истина изисква да се признае, че Стамболов поставя основите на законодателна и изпълнителна дейност, която превръща България в модерна европейска държава.

Правителството му създава условия за икономическа независимост и самостоятелна национална политика. Стамболов много добре е разбирал противоборството на Великите сили, чиито интереси са се кръстосвали на Балканския полуостров, и се опитва да ги използва за българските интереси.

През 1903 г. политикът Никола Геннадиев се среща със сър Джон Бюкянън, бивш английски посланик в Петербург. Казал му, че в този момент България има нужда от един Стефан Стамболов за разрешаването на македонския въпрос.

Бюкянън отговорил:

"Господин Геннадиев, аз бих бил доволен, ако в моето отечество се раждаше на сто години един Стамболов, а вие искате в малка България ум като Стамболов да се ражда на десет години два пъти."